

<https://doi.org/10.15388/VUIFSMD.2025.2.2>

SKANDINAVIŠKOS KILMĖS DIRBINIAI LIETUVOJE VĖLYVAJAME GELEŽIES AMŽIUJE

Karolis Kučinskas

SANTRAUKA. Straipsnyje nagrinėjami baltų ir skandinavų ryšiai vėlyvajame geležies amžiuje.

Šis archeologinis laikotarpis yra ypač svarbus baltams: formavosi elitas, augo prabangos ir importo poreikis. Tai skatino tiek prekybinius, tiek konfliktinius santykius su kaimynais, iš jų – skandinavais. Šiuo tyrimu siekiama išanalizuoti baltų ir skandinavų ryšių mastą, dinamiką ir pobūdį remiantis skandinaviškos kilmės dirbiniais, randamais šiandienės Lietuvos teritorijoje, ir žinomais istoriniais šaltiniais. Straipsnyje aptariami vietiniai artefaktai, kurie gali būti siejami su skandinaviška įtaka ir tendencijomis, taip pat dirbiniai, kurie kovų ar prekybos keliais pateko į Lietuvos teritoriją. Lietuvoje galima identifikuoti 261 neabejotinai skandinavišką artefaktą iš 68 objektų. Daugiausia – ginklų, bet randama ir papuošalų, diržų, žirgų aprangos bei įrankių detalių. Chronologinė artefaktų analizė rodo, kad intensyviausi baltų ir skandinavų ryšiai buvo IX–X a., o XI a. pastebimas ryškus jų mažėjimas. Geografinis dirbinių paplitimas patvirtina, kad vandens telkiniai aptariamam laikotarpiu buvo pagrindiniai prekybos ir tranzito keliai.

RAKTINIAI ŽODŽIAI: Skandinavija, vėlyvasis geležies amžius, vikingai, importas.

Artefacts of Scandinavian Origin in Lithuania in the Late Iron Age

SUMMARY. This article examines the relations between the Balts and the Scandinavians during the Late Iron Age. This archaeological period was particularly significant for the Balts because the elite was forming, and the demand for luxury goods was increasing. This encouraged trade and conflict with neighbors, including the Scandinavians. The study analyzes the extent, dynamics, and nature of Baltic-Scandinavian relations by using artifacts of the Scandinavian origin found in present-day Lithuania and historical sources. The article discusses artifacts from Lithuania that can be linked to Scandinavian influences and trends, as well as artifacts that entered the country through warfare or trade. In Lithuania, 261 artifacts of unquestionably Scandinavian origin have been identified in a total of 68 archaeological objects. Most of these are weapons, though jewelry, belts, horse equipment, and tool parts have also been discovered. A chronological analysis of the artifacts reveals that the most intense Baltic-Scandinavian interactions occurred in the ninth and tenth centuries, followed by a notable decline in the eleventh century. The geographical distribution of the artifacts confirms that waterways were the primary trade and transit routes during this period.

KEYWORDS: Scandinavia, Late Iron Age, Vikings, imports.

Įvadas

Vėlyvasis geležies amžius baltams yra vienas iš reikšmingiausių archeologinių laikotarpių. Formuojasi elitas, dėl jo išauga prabangių importinių dirbinių, spalvoto metalo žaliavų papuošalams poreikis. Elito turto siekis skatina prekybą ne tik tarp baltų, bet ir su aplinkiniais regionais¹. Formavosi profesionalių karių, kurie ne tik gynė gyvenvietes ir jose sukaupus turtus, bet ir patys pradėjo plėšikauti aplinkinėse teritorijose, sluoksnius. Baltų ryšiai su vakarų kaimynais buvo palaikomi prekiaujant ir kariaujant su skandinavais². Taigi, vikingai darė įtaką ne tik besiformuojančioms Europos valstybėms, bet ir baltų gentims. Rytų Baltijos pakrantės gyvenvietės: Gruobinia, Kaup-Viskiautai, Trusas, Palanga yra siejamos su tiesioginiu vikingų gyvenimu baltų žemėse ar jiems svarbiomis prekybos faktorijomis³. Baltai minimi ir rašytiniuose šaltiniuose: kuršiai vaizduoti kaip žiaurūs Skandinavijos pakrantėse plėšikaujantys piratai⁴; sembai ir žiemgaliai įvardijami pozityviau, tapatinami su taikiais pirkliais⁵. Žiemgaliams skirtuose runų akmenų įrašuose neminimi konfliktai ar plėšikavimas: dėmesys skirtas dažnoms įvairių vikingų prekybinėms kelionėms į Žiemgalą⁶. Nors lyginant su kaimynėmis Lietuvos teritorijoje skandinaviškų dirbinių ir šių ryšių požymių yra mažiausiai, čia randami nevietiniai, mainais ar kovose gauti daiktai, rodo šių ryšių egzistavimą.

Lietuvos istoriografijoje vėlyvasis geležies amžius apima laikotarpį nuo IX iki XII/XIII a. ir yra skirstomas į du etapus: vikingų (IX–XI a.) ir ikivalstybinį (XI–XIII a.) laikotarpius. Pirmojo etapo pradžia istoriografijoje yra siejama su būtent IX–XI a. skandinavų karine ir ekonomine ekspansija į Rytų Pabaltijį⁷. Šiuo laikotarpiu pirmą kartą rašytiniuose šaltiniuose minimi baltų ir skandinavų ryšiai: Rimberto kronikoje aprašomas 854 m. švedų karaliaus Olafo žygis į Kuršą ir Apulės pilies apgultis⁸. Nuo X–XI a. pasikeitė skandinavų veiklos politika, mažėjo pavienių skandinavų grupių antpuolių ir didesnę įtaką Rytų Pabaltijyje turėjo Skandinavijos šalys⁹. XI a. vid. suaktyvėja kuršių piratavimas Baltijos jūroje¹⁰. Nuo XII a. skandinavų ir baltų ryšiai rašytiniuose šaltiniuose minimi vis rečiau¹¹. Antrasis etapas susijęs jau ne su išorės veiksniais, o su nuo XII a. Rytų ir Centrinėje Lietuvos teritorijoje vykusiais politiniais pokyčiais, daugumos baltų genčių savarankiškumo išnykimu ir Lietuvos valstybės susikūrimu XIII a. viduryje¹².

1 O. Kuncienė, 1981, p. 50.

2 A. Mickevičius, 2004, p. 10.

3 V. Kazakevičius, 2007, p. 326.

4 A. Mickevičius, 2004, p. 54.

5 V. Kazakevičius, 2007, p. 309.

6 A. Mickevičius, 2004, p. 127–128.

7 V. Kazakevičius, 2007, p. 304–305.

8 A. Mickevičius, 2004, p. 106, 111.

9 V. Kazakevičius, 2007, p. 316.

10 A. Mickevičius, 2004 p. 123.

11 Ibid., p. 158.

12 G. Zabiela, 2007, p. 418.

Istoriografijoje, be Onos Kuncienės darbų, skandinaviški dirbiniai ir bendras jų geografinis paplitimas nebuvo analizuoti. Nors skandinaviškiems dirbiniams savo tyrimuose daugiau dėmesio skyrė Vytautas Kazakevičius¹³, šie pavieniai tyrimai menkai iliustruoja, kokio masto ryšiai tarp baltų ir skandinavų buvo užsimezgę, negali atskleisti bendrų laikotarpio ir regiono tendencijų. Skandinavų įtaką baltų kraštams tyrėjai bando iliustruoti remdamiesi baltiškajam kontekstui nebūdingais to meto artefaktais. Tiesa, klausimas, kurie dirbiniai yra pagaminti skandinavų kraštuose ir importuoti, o kurie – vietinės gamybos, tačiau baltų kraštuose paplitę dėl skandinavų įtakos, lieka neatsakytas.

Strapsnio tikslas – remiantis skandinaviškos kilmės dirbiniais atskleisti baltų ir skandinavų ryšių mastą, pobūdį ir dinamiką. Tikslui pasiekti bus naudojami literatūros analizės, lyginamasis ir erdvinės sklaidos analizės metodai. Uždaviniai:

- 1) Ištirti skandinavų įtaką baltų materialiajai kultūrai.
- 2) Išanalizuoti visus Skandinavijoje pagamintus dirbinius iš Lietuvos archeologinių objektų, išskirti jų tipus, išaiškinti chronologiją.
- 3) Išaiškinti Skandinavijoje pagamintų dirbinių paplitimo Lietuvos teritorijoje tendencijas.

1. Skandinavų kultūros poveikis baltų materialiajai kultūrai

Skandinavų įtaka matoma ne tik baltų materialiojoje kultūroje, Skandinavija taip pat buvo svarbus spalvotųjų metalų žaliavos gavimo centras. Vėlyvajame geležies amžiuje tobulėjo ir plėtėsi amatai, augo prekybos svarba. Kadangi Lietuvoje nėra vietinių spalvotųjų metalų išteklių¹⁴, vario lydiniai į Lietuvą pateko iš pietų Padunijos srities ir iš Skandinavijos vario rūdos kasyklų¹⁵. Ištyrus Miežaičių ir Šiaulių archeologiniuose objektuose rastų vario lazdelių sudėtį paaiškėjo, kad ši yra artima Kaliningrado srities, Latvijos, Suomijos ir Gotlando žaliavos sudėčiai, o tai rodo priklausomybę Skandinavijai gaunant vario žaliavą¹⁶.

Sidabras buvo kita svarbi importuojama žaliava. Jis Lietuvą pasiekdavo arabiškų dirhamų, Vakarų Europos monetų ir lazdelių forma. Kaip ir varis, sidabras keliavo dviem kryptimis: Rytų Lietuvos dirhamų lobiai siejami su Volgos–Baltijos keliu ir Rusios miestų pirkliais, o Vakarų Lietuvoje aptinkami dirhamai, Vakarų Europos monetos bei ankstyvi X a. sidabro lydiniai yra susiję su Prūsijos ir Skandinavijos gyventojų tarpininkavimu¹⁷. Sidabras Lietuvos teritoriją pasiekdavo ganėtinai retai. Lietuvoje dirhamų priskaičiuojama vos kiek daugiau nei 300 (Latvijoje rasta 2 059, Estijoje – apie 6 000, Gotlande – net

13 V. Kazakevičius, 1996, 1998, 1999, 2004, 2005.

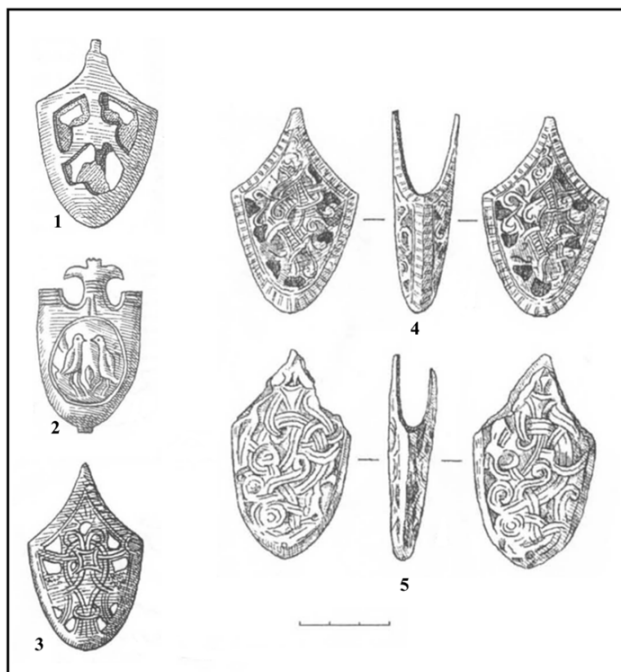
14 O. Kuncienė, 1972, p. 154.

15 R. Volkaitė-Kulikauskienė, 1970, p. 101.

16 V. Žulkus, R. Jarockis, 2013, p. 120.

17 O. Kuncienė, 1972, p. 177–178; Z. Duksa, 1981, p. 100–103, 107.

apie 40 000¹⁸). Didžiausią dirhamų lobį Lietuvoje sudarė 92 IX–X a. datuojamos monetos Riešėje¹⁹. Taigi, Lietuvos sidabro lobius sunku lyginti su Gotlando, kur viename iš Spillingo lobių rasta apie 14 000 monetų²⁰. Toks kiekis dirhamų Gotlande rodo, jog sidabro patekimas į Lietuvą labiausiai galėjo priklausyti nuo skandinavų, o ne rytų pirklių. Su pirmaisiais sidabriniais lydiniais X a. baltų teritorijose pradeda atsirasti svarstyklės ir svareliai²¹. Kapuose daugiausia pasitaikantys svareliai ar vietoje svarelių naudotos pasaginių segių galvutės vidutiniškai sveria 8,5 g. Pasitaiko ir labai didelių svarelių, sveriančių apie 100 g. Lietuvos svareliai taip pat artimesni skandinaviškiems, kurių svorių mato sistemos pagrindą sudarė markė – 204 g, erė – 25,5 g ir artuga – 8,5 g²². Tai rodo, kad Lietuvoje labiau paplito skandinaviška svorio matų sistema, o ne rytietiška, kurios vienetas yra dirhamas – apie 4 g²³.

1 iliustracija. 1 – la potipio kalavijo makšties galo apkalas iš Pavirvytės-Gudų, Akmenės r., 2 – IV tipo apkalas iš Gintališkių, Plungės r., 3 – Ib1 potipio apkalas iš Vėžaičių, Šilutės r., 4 – IIb tipo apkalas iš Bikavėnų, Šilutės r. kapo 117, 5 – IIa tipo apkalas iš Žėsinio, Šilalės r. kapo 163. Šaltinis: V. Kazakevičius, 1998, p. 291, 294, 296, 306; 4, 8, 12, 31 pav.

18 V. Kazakevičius, 2007, p. 320–321.

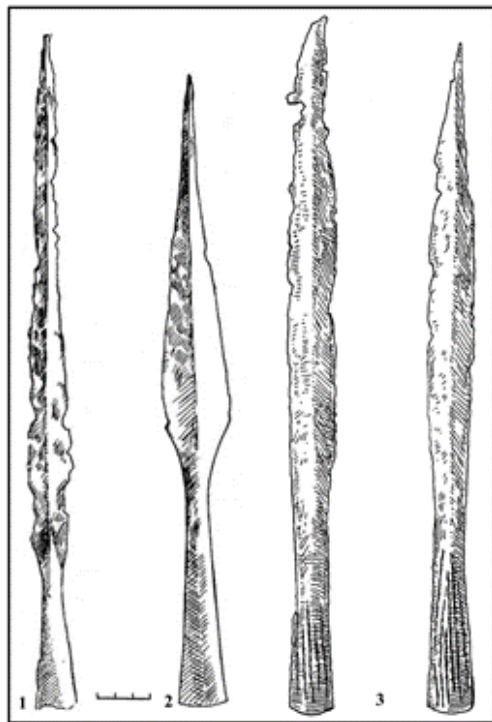
19 Z. Dukša, 1981, p. 93.

20 J. P. Lamm, 2007, p. 328.

21 Z. Dukša, 1981, p. 104.

22 R. Volkaitė-Kulikauskienė, 2001, p. 325–326.

23 O. Kuncienė, 1972, p. 171.

2 iliustracija. **1 – K tipo ietigalis, Laiviai, Kretingos r., 2 – M tipo ietigalis, Laiviai, Kretingos r., 3 – Rupunionių, Kauno r., lobio juostiniai ietigaliai, ornamentuoti skliautiniu raštu.**

Šaltinis: R. Volkaitė-Kulikauskienė, 1970, p. 239; 46 pav.; V. Kazakevičius, 1999, p. 183; 4 pav.

Tiek dėl prekybinių ryšių, tiek dėl konfliktų skandinavų kultūros įtaka matoma baltų materialiojoje kultūroje, ypač ginkluose. Kalavijai Lietuvoje išpopuliarėjo vėlyvajame geležies amžiuje, į baltų žemes keliavo sausumos keliu per Prūsiją tarpininkaujant skandinavams²⁴. Vyrauja nuomonė, kad iš Pareinės srities geriausios kalavijų geležtės buvo vežamos į Skandinaviją, kur jos buvo užbaigiamos, pritvirtinami skersiniai ir buoželės²⁵. Skandinaviški bruožai atsispindi I a potipio kalavijų makštų apkaluose (ilustracija 1:1). Jie yra ažūriniai, dekoruoti realistiškais paukščių figūrėlėmis su išraiškinga galvute, sparnais ir uodega²⁶. Ib3 tipo apkalai ornamentuoti simetriškai išdėstytomis kiaurymėmis ir skandinaviškomis vingiuotomis linijomis, kurios įgavo originalią išraiškos formą ir yra vietinių meistrų kūriniai²⁷. IV tipo apkalai su dviem, snapeliais atgręžtų vienas į kitą, paukščių figūrėlėmis (ilustracija 1:2) gaminti tiek rytinėje, tiek vakarinėje Baltijos pakrantėse. Analogiškas ornamento motyvas randamas ant apskritų kabučių, paplitusių Gotlande ir Švedijoje, o baltų žemėse motyvas randamas ant šių apkalų²⁸.

24 R. Volkaitė-Kulikauskienė, 1970, p. 102.

25 R. Volkaitė-Kulikauskienė, 1981, p. 30.

26 V. Kazakevičius, 1998, p. 289–291.

27 L. Vaitkunskienė, 1983, p. 10.

28 V. Kazakevičius, 1998, p. 304–305.

Tikėtini skandinavishi ietigaliai yra K ir M tipo (ilustracija 2:1,2). Šie ietigaliai yra 40 cm ilgio, jų plunksna siaura ir ilga²⁹. M ir K tipo ietigaliai retai atpažįstami, sunkiai atskiriami nuo karklo lapo formos, todėl plačiau neanalizuojami. Skandinavishkais laikomi vėduokliniai M tipo kirviai. Šie kirviai plačių ašmenų, be atsparnių penties viduje. Vietoje atsparnių – nedidelės šoninės antkraštės³⁰. Dėl plačios šių kirvių paplitimo teritorijos sudėtinga pasakyti, kurie jų yra importiniai, o kurie – vietiniai, bet neabejotina, kad skandinavishi kirviai darė įtaką gamintiems baltų žemėse³¹.

Ryšius su Skandinavija rodo pasaginių segių gaminimo technikos paplitimas baltų ir skandinavų žemėse. Pasaginės segės Gotlande pasirodė tik X a. pradžioje ir yra tokių pat tipų kaip ir Rytų Pabaltijyje. Abiem regionams būdingos pasaginės segės aguoniniais galais³², taip pat būdingos segės su apskrito pjūvio lankeliu. Panašiai paplitusios ir segės žvaigždiniais galais bei žiedinės segės, kurios Lietuvoje datuojamos XI–XII a., Sambijoje ir Gotlande – XI a.³³

Gyvenviečių kultūriniuose sluoksniuose randamos laivų kniedės rodo skandinavų ir baltų kontaktą. Po baltų žemes plaukioję vikingai savo laivų konstrukcijai naudojo geležines kniedes³⁴. Iš rašytinių šaltinių žinome, jog kuršiai turėjo laivus, kuriuos naudojo piratavimo metu³⁵, tačiau apie jų konstrukciją domenų nėra, todėl sunku nustatyti, ar laivų kniedės paliko kuršių, ar skandinavų laivai.

2. Skandinavijoje pagaminti dirbiniai

Aptarus dėl skandinavų įtakos baltų teritorijoje atsiradusias artefaktų grupes, galima išskirti ir be abejonių Skandinavijoje pagamintus ir į Lietuvos teritoriją patekusius dirbinius. Dirbiniai buvo identifikuojami pagal baltams neįprastus jų tipus bei Skandinavijai būdingus antropomorfinius, zoomorfinius ir pynės ornamentų motyvus, *Borre* ir *Jelling* stilius. Artefaktų ieškota publikuotoje literatūroje, monografijose, straipsniuose; peržiūrėta daugiau nei 150 įvairių Lietuvos vėlyvojo geležies amžiaus objektų archeologinių ataskaitų. Lietuvoje žinomas 261 skandinavishkas artefaktas iš 68 archeologinių objektų.

2.1. Ginklai

Ginklai sudaro didžiausią randamų skandinavishkų artefaktų dalį Lietuvoje. Daugiausia randama strėlių antgalių – 111, taip pat ietigalių – 55. Randama kalavijų – 13 ir kalavijų makštų galų apkalų – 7. Vieni ankstyviausiųjų iš Skandinavijos importuotų ka-

29 R. Volkaitė-Kulikauskienė, 1970, p. 235–237; R. Volkaitė-Kulikauskienė, 1981, p. 13–14.

30 O. Kuncienė, 1972, p. 212.

31 V. Kazakevičius, 1994, p. 44.

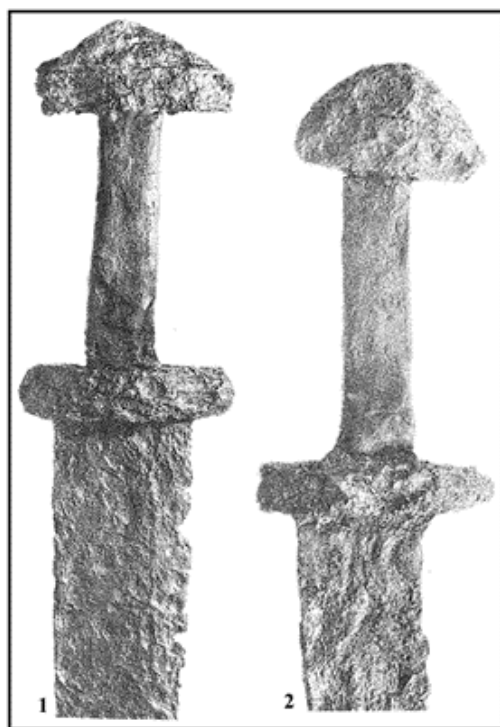
32 L. Thunmark-Nylén, 2000, p. 173, 175.

33 M. Bertašius, 2002, p. 143, 145.

34 V. Žulkus, 2007, p. 341.

35 A. Mickevičius, 2004, p. 50.

lavijų tipų baltų žemėse yra B tipo. Kalavijo rankena susideda iš trikampės stačiakampio skersinio pjūvio buoželės ir trumpų išgaubų skersinių. Vakarų Lietuvoje rasti tik 3 tokie kalavijai ar jų dalys: sveikas kalavijas iš Laivių (Kretingos r., vyro kape Nr. 124) (ilustracija 3:1), itin sunykęs kalavijas iš Bikavėnų (Šilutės r., vyro kape Nr. 147) ir rankenos buoželė iš Stragnų (Klaipėdos r.). B tipo kalavijų yra plačiai randama Skandinavijoje: vien Norvegijoje rasti 22, Suomijoje – 23 kalavijai, daug žinoma ir Švedijoje, ypač Gotlando saloje, Vokietijoje, Olandijoje. Du kalavijai iš Latvijos yra skiriami skandinavų kolonistų kapams. Kalavijai, rasti Lietuvoje, datuojami VIII–IX³⁶.

3 iliustracija. **1 – B tipo kalavijas iš Laivių, Kretingos r., kapo Nr. 124, 2 – vienašmenis H tipo kalavijas iš Palangos kapo Nr. 49.**

Šaltinis: V. Kazakevičius, 1996, p. 19, 31; 10, 26 pav.

Panašūs į B yra H tipo skandinaviški kalavijai. 8 tokie kalavijai rasti Vakarų Lietuvoje: Egliškėse–Anduoliuose (Kretingos r. vyro kape Nr. 61), Palangoje (vyrų kapuose Nr. 49 (ilustracija 3:2) ir 342), Stragnuose (Klaipėdos r., vyro kape Nr. 6 ir atsitiktinai), Upynoje (Šilalės r., vyro kape Nr. 96) ir Vėžaičiuose (Šilutės r., vyrų kapuose Nr. 185 ir 534), 1 – Pietų Lietuvoje, Liškiavoje (Varėnos r.)³⁷. H tipo kalavijai plačiai paplitę visoje

³⁶ V. Kazakevičius, 1996, p. 18–21.

³⁷ V. Kazakevičius, 1996, p. 30, 103–105.

Skandinavijoje, daugiausia rasta Norvegijoje (daugiau kaip 330). Tokie kalavijai dažnai randami Švedijos ankstyvojo vikingų laikotarpio laidojimo paminkluose: vien tik Birkos kapinyne jų 17. Suomijoje rasta virš 75 kalavijų, Estijoje – 8, Vokietijoje – 15. Lietuvoje yra datuojami IX–X a.³⁸ Unikalus skandinaviško kalavijo bronzinis apatinis skersinis rastas atsitiktinai Vakarų Lietuvoje, Batakių (Tauragės r.), kapinyne. Skersinio dalis yra ornamentuota pynimu, artimu *Jelling* stiliui ir pagal ornamentiką yra datuojamas X a. pirmu–trečiu ketvirčiu³⁹.

Su kalavijais į baltų žemes atkeliavo ir kalavijų makštys su ornamentuotais metaliniais apkalais. Jų Lietuvoje žinoma mažiau nei kalavijų (7). Ib1 tipo apkalai yra su paukštelių siluetais, puošti *Borre* stiliumi (iliustracija 1:3). Juose paukštelio figūrėlė yra apsupta vingiuota linija ir rateliais. Tokie apkalai rasti: Vakarų Lietuvoje, Vėžaičiuose (Šilutės r.), Žąsino (Šilalės r., vyro kape Nr. 160)⁴⁰, Šiaurės Lietuvoje, Linkuvos (Pakruojo r., vyro kape Nr. 5)⁴¹ ir Vidurio Lietuvoje, Marvelėje (Kaune)⁴². Šio tipo apkalai plačiai paplitę visoje Skandinavijoje, ypač Švedijoje, ir Lietuvoje turėtų būti datuojami X–XI a.⁴³

Du Ila ir Iib tipo apkalai su germanišku keturkoju rasti Vakarų Lietuvoje. Ila priskiriamas Žąsino (Šilalės r., vyro kapo Nr. 163) apkalas (iliustracija 1:4). Jame vaizduojamas keturkojis gyvūnas, kurio ilgas juostelės formos kūnas susipindamas užpildo apkalo paviršių⁴⁴. Skandinavijoje tokių apkalų žinoma 13, jie datuojami X–XI a.⁴⁵ Iib potipio apkalas yra iš Bikavėnų (Šilutės r. vyro kapo Nr. 117) (iliustracija 1:5). Šio apkalo puošime taip pat dominuoja keturkojis gyvūnas. Po vieną analogiją žinoma iš Norvegijos, Suomijos ir 5 iš Švedijos. Tikėtina, į Lietuvą jis pateko iš Švedijos, todėl ir datuojamas analogiškai – X a.⁴⁶ Verta išskirti apkalą iš Vakarų Lietuvos, Katyčių (Šilutės r.). Abi jo pusės ornamentuotos skirtingai, vienoje išskiriamas Ib1 potipio ornamentas, kitoje – II tipo mitologinis keturkojis gyvūnas. Apkalas datuojamas XI a. ir skiriamas tarpiniam I/II tipui⁴⁷.

Skandinaviškų ietigalių Lietuvoje randama daugiau: jie buvo pagrindiniai karių ginklai⁴⁸. Lietuvos teritorijoje dažniausiai aptinkami juostiniai ietigaliai ornamentuoti skliautiniu raštu (iliustracija 2:3). Ietigaliai neturi ryškaus perėjimo tarp įmos ir plunksnos, jų plunksna siaura, plokščia ir ilga, o įmova trumpa, beveik vienodo pločio

38 V. Kazakevičius, 1996, p. 32–33.

39 A. Bliujienė, G. Zabiela, 2020, p. 96.

40 V. Kazakevičius, 1998, p. 292.

41 I. Vaškevičiūtė, 1999, p. 17.

42 M. Bertašius, 2002, p. 157.

43 V. Kazakevičius, 1998, p. 294.

44 L. Vaitkunsienė, 1983, p. 10.

45 V. Kazakevičius, 1998, p. 297.

46 Ibid., p. 298.

47 Ibid., p. 295.

48 R. Volkaitė-Kulikauskienė, 1981, p. 6.

su plunksna⁴⁹. Ietigaliai dekoruoti skliautiniu raštu. V. Kazakevičius iš 22 radimviečių identifikavo 34 ietigalius⁵⁰. Dar galima pridėti 2 iš Grabijolų (Vilniaus r.)⁵¹, 2 iš Jakštaičių-Meškių (Šiaulių r., vyro kapo Nr. 5)⁵², 4 iš Kašelinės (Molėtų r. vyro kapo Nr. 1)⁵³, 1 iš Katros (Varėnos r., vyro kapo Nr. 1)⁵⁴, 2 iš Kurklių (Anykščių r., pilkapio Nr. 55, vyro kapo Nr. 2)⁵⁵, 1 iš Pajuosčio (Panevėžio r., pilkapio Nr. 22, vyro kapo Nr. 4)⁵⁶, 2 iš Pryšmančių (Kretingos r., vyro kapo Nr. 6)⁵⁷, 1 iš Rumšiškių (Kaišiadorių r.)⁵⁸, 1 iš Staviškių (Vilniaus m., pilkapio Nr. 1, vyro kapo Nr. 1)⁵⁹, 1 iš Turlojiškių (Širvintų r.)⁶⁰ ir 2 iš Viešvilės (Jurbarko r., vyro kapo Nr. 4 ir atsitiktinai)⁶¹. Taigi, šiandien iš viso Lietuvoje identifiukuoti 53 ietigaliai su skliautiniu ornamentu iš 33 radimviečių. Dar 2 ietigaliai rasti Magūnuose (Švenčionių r.), tačiau jie žinomi tik iš lobių ieškotojų nuotraukos⁶², todėl negalima patvirtinti jų autentiškumo.

Skliautiniai ietigaliai Lietuvoje datuojami IX–X a.⁶³ Istoriografijoje iš visų dirbinių skliautinių ietigalių skandinaviška kilmė yra neginčijama. Tačiau 2 ietigaliai iš Paragaudžio (Šilalės r.) ir Viešvilės (Jurbarko r.) yra baltų plačiai naudotos karklo lapo formos. Didelis šių ietigalių paplitimas Rytų Lietuvoje kelia abejonių, ar visi ietigaliai buvo gaminti Skandinavijoje – dalis galėjo būti ir vietinės kilmės.

Du skandinaviški ietigaliai inkrustuotomis įmovomis žinomi iš Vakarų Lietuvos, Viešvilės (Jurbarko r.). Pirmasis ietigalio fragmentas rastas degintiniame vyro kape Nr. 1 su 22,2 cm ilgio lauro lapo formos plunksna. Įmova inkrustuota sidabro ir vario lydinio horizontaliomis apvijomis, jos šonuose yra šešios poros skylių tvirtinimui kniedėmis. Analogiškas ietigalis, kurio įmova puošta kniedėmis, žinomas tik Norvegijos teritorijoje. Datuojamas XI a. ar pirmąja jo puse. Kitas toks ietigalis yra iš degintinio vyro kapo Nr. 14, iššęsto trikampio formos plunksna, 42,5 cm ilgio. Įmova dengta vario lydinio plokšte, o viršutinė dalis puošta keturiomis griovelių juostomis. Datuojamas X a. pab. – XI a. Abu ietigaliai iš Skandinavijos, pirmasis tikriausiai pagamintas dabartinės Norvegijos teritori-

49 Ibid., p. 11.

50 V. Kazakevičius, 1999, p. 192–194.

51 A. Luchtanas, 2002, p. 2.

52 Lietuvos nacionalinis muziejus, et al. 2005, p. 155.

53 G. Petrauskas, V. Vaitkevičius, 2018, p. 552.

54 V. Vaitkevičius, 2009, p. 25.

55 E. Butėnas, 2001, p. 230.

56 M. Michelbertas, 2004, p. 86.

57 Lietuvos nacionalinis muziejus, et al. 2009, p. 145.

58 V. Vaitkevičius, J. Žikulinas, 2009, p. 505.

59 G. Grižas, 2000, p. 168.

60 V. Vaitkevičius, 2007, p. 137.

61 U. Budvydas, 2005, p. 93.

62 V. Vaitkevičius, J. Žikulinas, 2009, p. 504.

63 V. Kazakevičius, 1999, p. 188.

joje⁶⁴. Vienas ietigalis su žalvario inkrustacija yra rastas Pajuosčio pilkapyne (Panevėžio r.) VIII pilkapyje. Ietigalis yra juostinis, rombinio pjūvio plunksna. Inkrustacijos menkos, tik 3 aplink einančios juostos ir sukryžiuoti grioveliai. Šio ietigalio analogijų nerasta⁶⁵.

Gausiausią Lietuvoje randamų ginklų dalį sudaro strėlių antgaliai. Iš viso žinoma 111 skirtingų tipų įtveriamųjų antgalių⁶⁶. Jų daugiausia vakariniuose Lietuvos piliakalniuose, randami Apuolės (Skuodo r.), Birutės kalno (Palangoje), Eketės (Klaipėdos r.), Imbarės (Kretingos r.), Impilties (Kretingos r.), Vedrių (Šilalės r.), vidurio Lietuvos, Aukštadvario (Trakų r.) ir Pietų Lietuvos, Kaukų (Alytaus r.), Paverknių (Prienų r.) piliakalniuose. Antgaliai dėl radimo konteksto (Lietuvos teritorijoje jie palikti skandinavų antpuoliu metu) į tyrimą neįtraukiami.

2.2. Papuošalai

Be ginklų, didelę Skandinavijoje gamintų dirbinių dalį sudaro papuošalai. Daugiausia tai įvairios segės: 17 rasta Vakarų Lietuvoje ir 1 Vidurio Lietuvoje, Sargėnuose (Kaune). Be segių, žinomas vienas smeigtukas iš Vakarų Lietuvos, Apuolės (Skuodo r.). Smeigtukas yra gotlandietiškos formos, iš kitų kvadratinės galvutės smeigtukų skiriasi kampuose turimais skersiniais strypeliais. Analogijų randama Gotlande, todėl datuojamas taip pat – VIII a.⁶⁷ Kalbant apie seges, anksčiausios skandinaviškos rastos Stragnuose (Klaipėdos r.) (ilustracija 4:1) ir Lazdininkuose (Kretingos r., moters kape Nr. 14). Segės yra paauskuotos, tarsi dėžutės formos, puoštos reljefiniu pynimo raštu. Tokio tipo segės paplitusios Švedijoje, ypač Gotlande ir skandinavų kolonijose. Remiantis užsienio tyrėjais, tokios segės turi būti datuojamos IX a.⁶⁸ Dar viena panaši apskritinė kiauraraštė segė puošta reljefiniu pynutės raštu yra iš Pryšmančių (Kretingos r., degintinio moters kapo Nr. 19). Ji nuo ankstesnės skiriasi tuo, kad yra plokštinė. Tokio tipo segių randama Suomijoje ir pagal ornamentiką jos priskiriamos ugrofinų gentims⁶⁹, tačiau plačiausiai paplitusios Gotlande ir datuojamos IX–XI a.⁷⁰

Didžiausią dalį segių sudaro žalvarinės pasaginės segės ažūriniais galais. 8 jos rastos vakariniuose Lietuvos objektuose⁷¹. Segės ne visai vienodos: Palangoje rastos (vairo kape 114c), lankelis – plokščio pusapvalio pjūvio, viršuje sujungtas į kryžmą. Kitos galai nesujungti, o atlenkti į šonus, vidurinė lankelio dalis sujungta dviem gyvulinėmis ataugomis. Imbarės segės galai užbaigti stilizuotomis plokštelėmis, o Bikavėnų (Šilutės r.,

64 U. Budvydas, 2007, p. 76–79.

65 M. Michelbertas, 2004, p. 86.

66 V. Kazakevičius, 2004, p. 53–61, 63–66; G. Zabiela, 2006; A. Lekniūtė, M. Gailiūtė, 2020, p. 63.

67 J. P. Lamm, et al. 2021, p. 49–50.

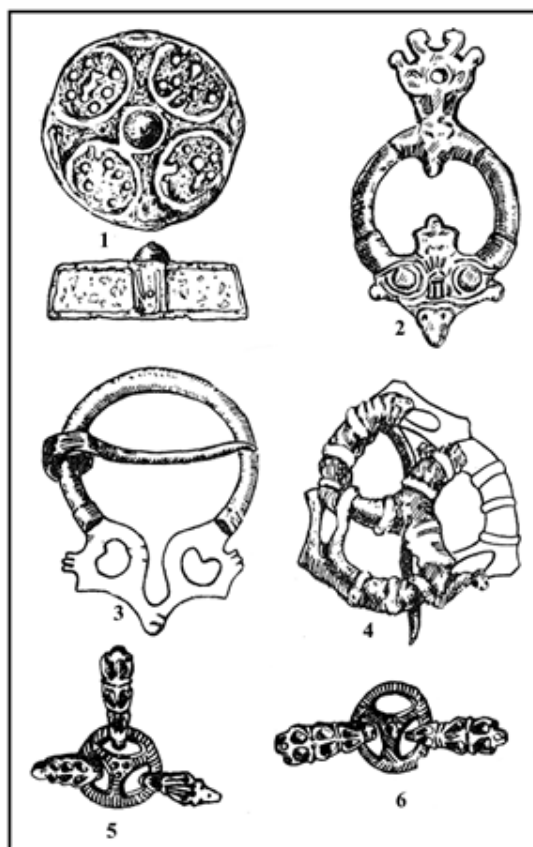
68 O. Kuncienė, 1972, p. 213; O. Kuncienė, 1981, p. 68.

69 A. Bliujienė, 1999, p. 124.

70 O. Kuncienė, 1972, p. 215.

71 O. Kuncienė, 1972, p. 215; O. Kuncienė, 1981, p. 70; A. Merkevičius, 1987, p. 13.

vyrų kapų Nr. 108 ir 159), Pryšmančių (Kretingos r., vyro kapo Nr. 49), Stragnų (Klaipėdos r.) ir (Genčų, Kretingos r., kapo Nr. 133) segės gerokai masyvesnės, jų galai sujungti (ilustracija 4:3). Šios segės pagal paplitimą laikomos gotlandiškomis ir datuojamos XI–XIII a.⁷² Žalvarinė plokštelinė gyvulinė segė, rasta Sargėnuose (Kaune) (ilustracija 4:4), taip pat kildinama iš Gotlando. Nors Gotlande šios segės aktualios nuo V–VI a., Sargėnų segė bendrame kontekste datuojama X–XII a.⁷³

4 iliustracija. **Segės** : 1 – **Stragnai**, **Klaipėdos r.**, 2 – **Paulaičiai**, **Šilutės r.**, 3 – **Stragnai**, **Klaipėdos r.**, 4 – **Sargėnai**, **Kauno m.**; 5, 6 – **Zoomorfiniai diržų skirstikliai iš Palangos.**

Šaltinis: O. Kuncienė, 1972, p. 214, 220; 29, 32 pav.

Dvi švediškos segės rastos Paulaičiuose (Šilutės r., kape Nr. 3) (ilustracija 4:2) ir Paragaudyje (Šilalės r.). Segės yra žalvarinės su stilizuotomis gyvulinėmis ataugomis ir pynimo rašto ornamentu. Šios segės plačiai paplitusios visoje Švedijoje, ten randamos ir

72 O. Kuncienė, 1972, p. 215–216; O. Kuncienė, 1981, p. 70.

73 O. Kuncienė, 1972, p. 216.

puošnesnės jų analogijos. Lietuvoje, kaip ir Švedijoje, segės yra datuojamos XI a.⁷⁴ Unikali plokštinė segė žinoma iš Aukštkiemio (Klaipėdos r.), ji atkartoja *Borre* stiliaus pyrimą. Tokia segė nebūdinga kuršiams ir yra pagaminta Skandinavijoje, datuojama X–XII a.⁷⁵ Žadeikiuose (Šilalės r.) atsitiktinai rasta simetriška gyvūno galvutės pavidalo segė, ornamentuota zoomorfiniais, *Salino* stiliaus motyvais. Šio tipo segės itin retos baltų žemėse. Jų gausu Gotlande – ten žinomas 1 551 toks artefaktas. Žadeikių segės forma vienoda su gotlandietiškomis, truputį skiriasi ornamentika. Nepaisant to, segė, tikėtina, pagaminta Gotlande ir datuojama IX a.⁷⁶ Žinomos tik dvi segės su antropomorfiniu motyvu. Pirmoji segė iš Aukštkiemio (Klaipėdos r.) yra plokštinės keturkampės, išmaugtais šonais, formos. Kampuose puošta keturių skirtingų vyrų veidais⁷⁷. Kita Žąsino (Šilalės r.) kapinyno segė yra simetriška. Paviršius ornamentuotas reljefinėmis linijomis, stilizuotų palmečių motyvais ir galuose vaizduojamos žmogaus kaukės. Apie 60 tokių segių rasta tik Birkoje⁷⁸. Abi segės yra skandinaviškos ir datuojamos X–XII a.

2.3. Diržai

Skandinaviški importiniai diržai išskiriami į kelias artefaktų grupes – tai diržų skirstikliai, sagtys ir apkalai. Iš viso jų identifikuota 35. Daugiausia skandinaviškų diržų sagčių rasta Vakarų Lietuvoje – 12 ir viena segė Rytų Lietuvoje, Žvirbliuose (Vilniuje). Skandinaviškomis laikomos diržų sagtys su plokščiu, prašmatniai ornamentuotu, ovaliu rėmeliu, ryškiai išplatinta priekine ir profiliuota, ažūrine, kiaurarašte apatine dalimi. Šio tipo sagčių rasta Genčiuose (Kretingos r., vyrų kapuose Nr. 23 ir 30 ir moters kape Nr. 32), Klaišiuose (Skuodo r.) Palangoje (vaiko kape Nr. 60), Pavirvytėje-Guduose (Mažeikių r.) ir Žąsino (Šilalės r., vyro kape Nr. 12)⁷⁹. Ažūrinės skandinaviškos sagtys paplitusios IX–X a. Žvirbliuose (Vilniuje) rasta žalvarinė pusapvalė su zoomorfinio motyvo kryžminių liežuvėlių, primenančiu gyvulio ausis ir snukį, diržo sagtis. Tokia sagtis nebūdinga baltams, dėl zoomorfinio motyvo kildinama iš Skandinavijos. Sagtis yra datuojama analogiškai kitiems skandinaviškiems dirbiniams Žvirbliuose – IX–X a.⁸⁰ Dar viena ovali, praplatinta trikampe priekine dalimi, zoomorfiniu motyvu dekoruota sagtis atsitiktinai aptikta Egliškėje-Anduliuose (Kretingos r.)⁸¹. Palangoje rasta diržo sagtelė, ornamentuota antropomorfiniu motyvu, primenančiu vyro kaukę. Taip dekoruota sagtis yra unikali

74 O. Kuncienė, 1981, p. 69.

75 A. Bliujienė, 1999, p. 124.

76 V. Kazakevičius, 2005.

77 A. Bliujienė, 1999, p. 123.

78 L. Vaitkunsienė, 1983, p. 11–12.

79 Lietuvos nacionalinis muziejus, et al., 2016, p. 194; A. Merkevičius, 1984, p. 29, 39, 41; I. Vaškevičiūtė, 1983, p. 4; L. Vaikunsienė, 1983 p. 13.

80 O. Kuncienė, 1972, p. 220.

81 A. Bliujienė, 2012, p. 48.

ir visiškai nebūdinga baltams⁸². Užpelkiuose (Kretingos r., vyro kape 46A) rasta baltams nebūdinga diržo sagtis su apkalu, puoštu *Borre* stiliaus pynimo motyvu. Sagčiai artimos analogijos yra iš Gotlando. Ištyrus metalus, iš kurių pagaminta sagtis ir apkalas, nustatyta, kad jų sudėtis skiriasi ir yra nebūdingi vėlyvojo geležies amžiaus dirbiniams Lietuvoje. Sagtis ir apkalas, tikėtina, pagaminti Gotlande ir datuojami IX–X a.⁸³ Skandinavišku laikomas Palangoje rastas pailgas apkalas, jo šonuose yra po keturias ataugėles, viršūnė labiau suspausta ir primena gėlę. Tokie apkalai populiarūs VI–VIII a. rytinėje Skandinavijoje, Olandijoje. Panašūs apkalai Grobinėje taip pat kildinami iš Skandinavijos⁸⁴.

Vakarų Lietuvoje randami skandinaviški diržų skirstikliai, kurių apkalai sudaryti iš trijų stilizuotų gyvūnų galvučių figūrų (ilustracija 4:5, 6), jų žinoma iš Apuolės (Skuodo r.), Ėgliškių-Andulių (Kretingos r.), Griežės (Mažeikių r.), Paalksnių (Kelmės r.), Palangos, Stragnų (Klaipėdos r.), – iš viso devyni⁸⁵. Skirstikliai su zoomorfiniais apkalais buvo gaminami Gotlande XI a.⁸⁶ Kiti naudoti skirstikliai yra apskriti tridaliai su trimis stipinėliais, kuriuos centre jungia profiliuotas skandinaviško motyvo mazgas. Jų rasta Bandužių (Klaipėdos r., vyro kape Nr. 32), Genčų (Kretingos r., vyrų kapuose Nr. 23 ir 29 ir moters kape Nr. 32). Klaišių (Skuodo r.), Palangos (vyrų kapuose Nr. 15 ir 344), Pavirvytės-Gudų (Mažeikių r., kape Nr. 133) Raganių (Šiaulių r.) ir Rūdaičių (Kretingos r.) kapinynuose⁸⁷ – iš viso 11. Genčų kapinyno kapuose 23 ir 32 skirstikliai buvo kartu su skandinaviškomis ažūrinėmis diržų sagtimis. Visi datuojami IX–X a. Žąsine (Šilalės r., vyro kape Nr. 13) rastas skirstiklis, puoštas trimis stilizuotomis gyvūnų galvutėmis. Nors anksčiau jis laikytas vietinių meistrų darbu⁸⁸, pagal ornamentiką turėtų būti kildinamas iš Skandinavijos. Atskirai verta paminėti ir Ėgliškėse-Anduliuose (Kretingos r.) rastą trapecijos formos skirstiklio apkaliuką, papuoštą skandinavams būdinga ornamentuota pynute⁸⁹.

2.4. Žirgų apranga

Su žirgų ar raitelių apranga susijusių skandinaviškų dirbinių išskiriami keli kamanų apkalai iš Vidurio Lietuvos, Graužų (Kėdainių r.). Vienas keturkampio formos, kitas užapvalintomis kryžmomis. Abu apkalai dengti sidabru ir ornamentuoti skandinavams būdingais pynimo motyvais. Trys sidabru kloti pailgi apkalai su kryžmine galvute, prime-

82 O. Kuncienė, 1972, p. 220.

83 A. Bliujienė, R. Bračiulienė, 2018, p. 155–156.

84 O. Kuncienė, 1972, p. 222.

85 J. P. Lamm, et al. 2021, p. 119; O. Kuncienė, 1972, p. 220–221; A. Bliujienė, 2012, p. 48; Lietuvos nacionalinis muziejus, et al., 2016, p. 195; M. Michelbertas, 1996, p. 10.

86 O. Kuncienė, 1972, p. 221.

87 J. Stankus, 1985, p. 20; J. Stankus, 1986, p. 18; A. Merkevičius, 1984, p. 29, 38, 41; Lietuvos nacionalinis muziejus, et al., 2016, p. 195; I. Vaškevičiūtė, 1983, p. 12; G. Petrauskas, 2020.

88 L. Vaitkunskienė, 1983, p. 14.

89 A. Bliujienė, 2012, p. 47.

nančia gyvūno snukį. Skandinaviški yra ir du pasidabruoti kryžminiai apkalai iš Veršvų (Kauno m., kapo Nr. 82). Tokių apkalų ypač daug Birkoje, tikėtina, ten jie ir pagaminti⁹⁰.

Balno kilpų rasta po dvi Vakarų Lietuvoje, Gintališkių kapinyne (Plungės r.) ir Vidurio Lietuvoje, Veršvų kapinyne (Kauno m., kapo Nr. 82). Gintališkėse balnų kilpos ornamentuotos antropomorfiniais motyvais, o Veršvų inkrustuotos sidabru ir puoštos zoomorfiniu stilizuotu paukščiuko ornamentu bei datuojamos X–XIII a.⁹¹ Pentinų irgi negausu, skandinaviški rasti du. Vienas Šiaurės Lietuvoje, Valdamuose (Šiaulių r. vyro kape Nr. 1), ir vienas Vakarų Lietuvoje, Pryšmančiuose (Kretingos r.). Abu pentinai ažūriniai, galuose ir viduryje ornamentuoti žmonių kaukėmis. Pagal baltams nebūdingą antropomorfinį motyvą pentinai kildinami iš Skandinavijos ir datuojami X a.⁹² Unikalus pakabutis-žvangutis, dekoruotas pynimo ornamentu, rastas Vidurio Lietuvoje, Marvelėje (Kaune). Jo analogija rasta Kamenkos kapinyne, kitas panašus žinomas iš Suzdalės tyrimų. Abiejuose objektuose kapai priskiriami vikingų kariniam elitui⁹³.

2.5. Įrankiai

Kaip skandinaviškus įrankius galima išskirti ornamentuotus vertikaliųjų audimo staklių pasvarus, rastus vakariniuose Lietuvos objektuose. Palangoje iš 38 rastų pasvarų septyni ornamentuoti įvairiais kryžiniais įspaudais⁹⁴. Dar vienas analogiškai ornamentuotas pasvaras rastas Žardės (Klaipėdos r.) gyvenvietėje⁹⁵. Tokių pasvarų žinoma iš Vokietijos, Skandinavijos ir Lenkijos. Seniausias datuojamas VII a., kilęs iš Gotlando. Kryžiniais įspaudais ornamentuoti pasvarai buvo itin populiarūs Haithabu, Danijoje. Jie visiškai nebūdingi slavų gyvenvietėms. Danijoje šie pasvarai randami nuo VIII a. iki XII a., tačiau labiausiai išplitę X–XI a. Taip pat gali būti datuojami Palangos ir Žardės ornamentuoti pasvarai⁹⁶.

3. Diskusija. Skandinaviškų dirbinių chronologinė ir paplitimo analizė

Ištyrus Skandinavijoje pagamintus Lietuvos teritorijoje rastus dirbinius paaiškėjo jų kiekio dinamika skirtingais amžiais. Pabrėžtina, kad, siekiant turėti patikimesnius duomenis, į bendrą analizę strėlių antgaliai neįtraukiami: jie datuojami plačiais, neinformatyviais amžių intervalais bei randami tik piliakalnių ir gyvenviečių kultūriniuose sluoksniuose. Be to, jie palikti antpuolių metu, o patys baltai šių strėlių nenaudojo.

90 O. Kuncienė, 1972, p. 221–222.

91 O. Kuncienė, 1981, p. 69.

92 O. Kuncienė, 1972, p. 217–218.

93 M. Bertašius, 2002, p. 162.

94 V. Žulkus, 2007, p. 329–331.

95 J. Genys, 2001, p. 34.

96 V. Žulkus, 2007, p. 332–334.

Dalis artefaktų nėra datuoti tiksliai, o trumpais amžių intervalais. Taip yra todėl, kad jie rasti atsitiktinai datuoti visu jų naudojimo laikotarpiu. Baltų ir skandinavų santykiai pastebimi iki IX a. – laikotarpiui priskiriami 5 artefaktai (3,3 %). IX a. kontaktų dažnis kyla – identifikuoti 9 artefaktai (6 %), X a. pasiekia piką – 28 radiniai (18,7 %), XI a. mažėja – 12 identifikuotų radinių (8 %). IX–X a. intervalu datuojamų skandinaviškų dirbinių daugiausiai 54 (36 %), o X–XI a. sumažėja – 21 (14 %). Mažai informatyvus lieka 1 artefaktas (0,7 %) iš IX–XI a., 9 (5,9 %) datuojami X–XIII a., 2 datuojami X–XII a. (1,3 %) ir 9 (6 %) datuojami XI–XII a.

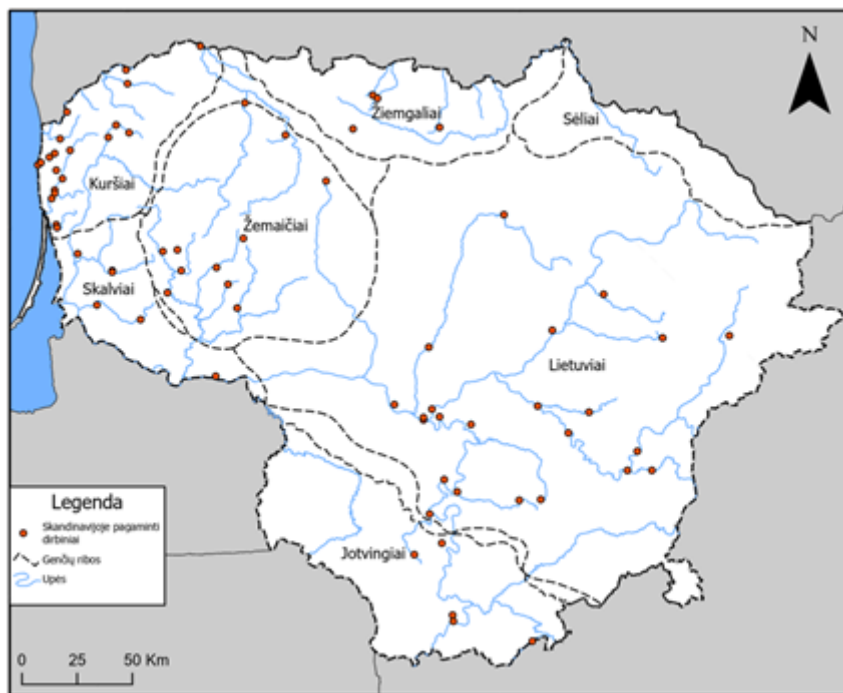
Dirbinių pasiskirstymas atspindi rašytiniuose šaltiniuose minimus IX–X a. skandinavų ir baltų ryšius. VIII a. prasidėjus švedų ekspansijai į baltų kraštus, skandinaviškų artefaktų mažiausiai. IX–X a. dėl skandinavų, kaip pagrindinių konfliktų ir kontaktų iniciatorių, randama daugiausiai dirbinių. O XI a. sumažėjęs dirbinių skaičius koreliuoja su menkesne pačių skandinavų įtaka ir plėtra į baltų žemes. VIII–X a. pastebimas didžiausias nevietinių ginklų skaičius – 84 % (63 artefaktai) visų skandinaviškų ginklų be strėlių antgalių. Tai gali rodyti, kad šiuo metu pagrindiniai ryšiai buvo konfliktiniai, o ne prekybiniai. Šiuo laikotarpiu daugiau dėmesio skirta apsiginkluoti ir apsiginti nuo skandinavų. Nuo XI a. importinių ginklų sumažėja, tai gali rodyti sumažėjus baltų ir skandinavų konfliktų bei baltų ginklakalystės technologijos išstobulėjimą gaminti aukštos kokybės ginklus.

Baltų naudotų skandinaviškų dirbinių didžiausia dalis ginklai 28,5 % (75 artefaktai), iš jų dauguma yra ietigaliai 20,9 % (55 artefaktai), taip pat kalavijai 4,9 % (13 artefaktų) ir kalavijų makštų galų apkalai 2,7 % (7 artefaktai). Tokia didelė importuojama skandinaviškų ginklų dalis rodo, kad pagrindinis baltų su skandinavais ryšio tikslas buvo apginkluoti besiformuojantį elito sluoksnį, o nevietinis ginklas žemės valdovui tuomet buvo statuso simbolis.

Kita artefaktų dalis yra diržai 13,3 % (35 artefaktai), diržų skirstikliai 8,4 % (22 artefaktai) ir diržų sagtys 4,9 % (13 artefaktų). Papuošalų mažiau – 7,2 % (19 artefaktų), segių 6,8 % (18 artefaktų) ir vienas smeigtukas (0,4 %). Baltai labiau mėgo savaip ornamentuotus dirbinius. Papuošalai, priešingai nei geresnės kokybės skandinaviški ginklai, neturėjo pranašumų prieš baltiškus, tačiau galėjo simbolizuoti žmogaus statusą. Su žirgo apranga susiję dirbiniai sudaro tik 5,4 % (14 artefaktų), kamanų apkalai – 2,7 % (7 artefaktai), balno kilpos sudaro 1,5 % (4 artefaktai), pentinai – 0,8 % (2 artefaktai) ir vienas žvangutis (0,4 %). Kaip įrankius galima įvardyti tik audimo staklių pasvarus, kurie sudaro 3,4 % (9 artefaktai) skandinaviško importo.

Daugiausiai skandinaviškų dirbinių aptinkama kuršių žemėse – iš viso 58 (38,7 %). Nenuostabu, nes jie gyveno Baltijos jūros pakrantėje, todėl galėjo būti ir tarpininkai prekyboje tarp skandinavų ir kitų baltų genčių bei patys plėšikauti Baltijos jūroje. Lietuvių genties žemėse žinomi 42 (28 %) dirbiniai. Žemaičių žemėse – 26 (17,3 %), skalvių – 16 (10,7 %). Mažiausiai skandinaviškų dirbinių rasta žiemgalių teritorijoje – 4 (2,7 %) Lietuvoje šios genties teritorija maža, didžioji jos dalis yra Latvijoje, kur žiemgaliai turėjo

daugiau ryšių su skandinavais. Jotvingių teritorijoje dirbinių taip pat negausu – 4 (2,7 %). Prie mažo dirbinių skaičiaus verta paminėti menką jotvingių teritorijos ištirtumą. Sėlių žemėse nėra nė vieno žinomo skandinaviško dirbinio.

5 iliustracija. Skandinavijoje pagamintų dirbinių radimo vietų Lietuvoje žemėlapis

Galima teigti, kad vikingų laikotarpiu upės, vandens keliai buvo svarbiausi prekybos ir tranzito keliai. Visi objektai su skandinaviškais dirbiniais yra netoli upių pakrančių (5 iliustracija). Svarbiausias buvo Baltijos–Nemuno kelias. Skandinavai iš Baltijos jūros plaukė Nemunu, iš jo kitomis mažesnėmis upėmis. Prie Nemuno žinoma 12 objektų su skandinaviškais dirbiniais. Neris ir jos intakai taip pat buvo svarbiausias kelias patekti į Rytų Lietuvą, čia žinomi 4 objektai.

Išvados

1. Sunku nustatyti, ar Lietuvoje randami skandinaviški artefaktai buvo gaminti Skandinavijoje, ar tik paveikti jų įtakos. Taip yra dėl to, kad įtaka pastebima visoje Baltijos jūros pakrantėje. Skandinavija buvo pagrindinis centras, iš kurio baltai gavo spalvotų metalų žaliavos. Jų įtaką galima išvelgti baltų papuošaluose, ginkluose, naudotoje svorių matų sistemoje.

2. Iš 68 archeologinių objektų pavyko identifikuoti 261 neabejotinai Skandinavijoje pagamintą artefaktą. Daugiausiai randama skandinavų per antpuolius paliktų strėlių antgalių (42,2 %). Baltų naudotą didžiausią skandinaviškų dirbinių dalį sudaro ginklai (28,5 %) – kalavijai (4,9 %), ietigaliai (20,9 %) ir kalavijo makštų galų apkalai (2,7 %). Daugiausiai dirbinių į baltų žemes Lietuvoje pateko IX–X a., nors baltų ir skandinavų ryšius jau galima pastebėti iki IX a. Nuo XI a. skandinaviškų dirbinių skaičius mažėja, tikėtina, tuo metu pradeda nykti skandinavų ir baltų kontaktai.
3. Skandinaviškų dirbinių daugiausiai žinoma kuršių žemėse (38,7 %), kadangi jie daugiausiai prekiaavo, kovojo ir plėšikavo skandinavų teritorijose. Skandinaviškų dirbinių randama ir lietuvių (28 %), žemaičių (17,3 %) bei skalvių (10,7 %) teritorijose. Visi objektai su skandinaviškais dirbiniais yra prie upių, todėl, galima manyti, kad upės vėlyvajame geležies amžiuje buvo pagrindiniai prekybos ir tranzito keliai.

Bibliografija

- Bertašius M., 2002 – Mindaugas Bertašius, *Vidurio Lietuva VIII–XII a.*, Kaunas, 2002.
- Bliujienė A., 1999 – Audronė Bliujienė, *Vikingų epochos kuršių papuošalų ornamentika*, Vilnius, 1999.
- Bliujienė A., 2012 – Audronė Bliujienė, *Skamantų piliakalnis su papėdės gyvenvietėmis (23775) ir Ėgliškių-Andulių kapinyno 2011 m. archeologinių žvalgymų ataskaita*, Vilnius, 2012.
- Bliujienė A., Bračiulienė R., 2018 – Audronė Bliujienė, Ramunė Bračiulienė, *Užpelkių kapinynas Lietuvos pajūrio ir Baltijos jūros regiono kultūriniuose kontekstuose*, Vilnius, 2018.
- Bliujienė A., Zabiela G., 2020 – Audronė Bliujienė, Gintautas Zabiela, „Batakių kapinynas“, in: *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 2019 metais*, Vilnius, 2020, p. 95–97.
- Budvydas U., 2005 – Ugnius Budvydas, *Viešvilės kapinyno (Jurbarko r., Viešvilės sen.) archeologinių tyrimų 2004 m. ataskaita*, Vilnius, 2005.
- Budvydas U., 2007 – Ugnius Budvydas, „Skandinaviški Viešvilės kapinyno ietigaliai“, in: *Lietuvos archeologija*, Vilnius, 2007, t. 30, p. 69–80.
- Butėnas E., 2001 – Eugenijus Butėnas, „Kario raitelio kapas iš Kurklių šilo pilkapyno“, *Lietuvos archeologija*, Vilnius, 2001, t. 21, p. 227–234.
- Duksa Z., 1981 – Zenonas Duksa, „Pinigai ir jų apyvarta“, in: *Lietuvių materialinė kultūra IX–XIII amžiuje*, sudarytoja Regina Volkaitė-Kulikauskienė, Vilnius, 1981, t. II, p. 83–129.
- Genys J., 2001 – Jonas Genys, *Žardės gyvenvietės (Klaipėdos m.) 2000 m. archeologinių tyrimų ataskaita*, Klaipėda, 2001.
- Grižas G., 2000 – Gytis Grižas, „Staviškių pilkapyno ir senojo geležies amžiaus gyvenvietės tyrinėjimai“, in: *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1998 ir 1999 metais*, Vilnius, 2000, p. 168–170.
- Kazakevičius V., 1996 – Vytautas Kazakevičius, *IX–XIII a. Baltų kalavijai*, Vilnius, 1996.
- Kazakevičius V., 1998 – Vytautas Kazakevičius, „Iš vėlyvojo geležies amžiaus baltų ginklų istorijos (Kalavijų makštų galų apkalai)“, in: *Lietuvos archeologija*, Vilnius, 1998, t. 15, p. 287–332.
- Kazakevičius V., 1999 – Vytautas Kazakevičius, „Dėl E tipo ietigalių ornamentuotomis įmovo mis chronologijos ir kilmės“, in: *Archaeologia Lituana*, Vilnius, 1999, t. 1, p. 179–196.

- Kazakevičius V., 2004 – Vytautas Kazakevičius, *Geležies amžiaus strėlės Lietuvoje (II–XII–XIII amžius)*, Vilnius, 2004.
- Kazakevičius V., 2005 – Vytautas Kazakevičius, „Segė iš Gotlando Lietuvoje“, in: *Praeities puslapiai: archeologija, kultūra, visuomenė*, Klaipėda, 2005, p. 25–32.
- Kazakevičius V., 2007 – Vytautas Kazakevičius, „Vikingų ir baltų genčių konsolidacijos laikotarpis“, in: *Lietuvos istorija. Geležies amžius*, sudarytojas Gintautas Zabiela, Vilnius, 2007, t. II, p. 299–412.
- Kuncienė O., 1972 – Ona Kuncienė, „Prekybiniai ryšiai IX–XIII amžiais“, in: *Lietuvos gyventojų prekybiniai ryšiai I–XIII a.*, sudarytojas Mykolas Michelbertas, Vilnius, 1972, p. 149–254.
- Kuncienė O., 1981 – Ona Kuncienė, „Prekyba“, in: *Lietuvių materialinė kultūra IX–XIII amžiuje*, sudarytoja Regina Volkaitė-Kulikauskienė, Vilnius, 1981, t. II, p. 49–82.
- Lamm J. P., 2007 – Jan Peder Lamm, „Two large silver hoards from Ocksarve on Gotland. Evidence for viking period trade and warfare in the Baltic region“, in: *Archaeologia Baltica*, Vilnius, 2007, t. 8, p. 382–333.
- Lamm J. P., et al. 2021 – Jan Peder Lamm, et al., *Apuolė: kasinėjimai ir radiniai, 1928–1932*, Klaipėda, 2021.
- Lekniūtė A., Gailiūtė M., 2020 – Alma Lekniūtė, Medeina Gailiūtė, „Apuolės piliakalnis su papėdės gyvenvietė“, in: *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 2019*, Vilnius, 2020, p. 59–63.
- Lietuvos nacionalinis muziejus, et al., 2005 – Lietuvos nacionalinis muziejus, *Žiemgaliai: baltų archeologijos paroda: Katalogas*, Vilnius, 2005.
- Lietuvos nacionalinis muziejus, et al., 2009 – Lietuvos nacionalinis muziejus, *Kuršiai: genties kultūra laidosenos duomenimis: Baltų archeologijos paroda. Katalogas*, Vilnius, 2009.
- Lietuvos nacionalinis muziejus, et al., 2016 – Lietuvos nacionalinis muziejus, *Kuršiai: genties kultūra: papuošalai ir nešiosena. Katalogas*, Vilnius, 2016.
- Luchtanas A., 2002 – Aleksiejus Luchtanas, *Grabijolų (Žemaitiškųjų) pilkapyno II Dūkštų sen. Vilniaus raj. archeologinių tyrinėjimų 2002 metais ataskaita*, Vilnius, 2002.
- Merkevičius A., 1984 – Algimantas Merkevičius, *Genčių km. I kapinyno, Kurmaičių apyl., Kretingos raj., 1984 m. tyrinėjimų ataskaita*, Vilnius, 1984.
- Merkevičius A., 1987 – Algimantas Merkevičius, *Genčių km. I kapinyno, Kurmaičių apyl., Kretingos raj., tyrinėjimų 1986 m. ataskaita*, Vilnius, 1987.
- Michelbertas M., 1996 – Mykolas Michelbertas, *Ataskaita už 1996 m. archeologinius tyrinėjimus Paalksnių laidojimo paminkluose, Kelmės raj.*, Vilnius, 1996.
- Michelbertas M., 2004 – Mykolas Michelbertas, *Pajuosčio pilkapynas*, Vilnius, 2004.
- Mickevičius A., 2004 – Arturas Mickevičius, *Normanai ir baltai IX–XII a.*, Vilnius, 2004.
- Petrauskas G., Vaitkevičius V., 2018 – Gediminas Petrauskas, Vyktas Vaitkevičius, „Žvalgymai Kelmės, Molėtų, Radviliškio ir Raseinių rajonuose“, in: *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 2017 metais*, Vilnius, 2018, p. 549–560.
- Petrauskas G., 2020 – Gediminas Petrauskas, *Akmenės, Anykščių, Pasvalio, Radviliškio, Šiaulių ir Ukmergės rajonų archeologinių žvalgymų 2019 m. ataskaita*, Vilnius, 2020.
- Stankus J., 1985 – Jonas Stankus, *Bandužių kapinyno (Klaipėdos raj.) tyrinėjimų ataskaita*, Vilnius, 1985.
- Stankus J., 1986 – Jonas Stankus, *Bandužių kapinyno (Klaipėdos raj.) 1986 m. tyrinėjimų ataskaita*, Vilnius, 1986.
- Thunmark-Nylén, L., 2000 – Lena Thunmark-Nylén, „Some notes on the contacts between Gotland and the East Baltic area“, in: *Archaeologia Baltica*, Vilnius, 2000, t. 4, p. 173–180.
- Vaitkevičius V., 2007 – Vyktas Vaitkevičius, „Turlojiškių pilkapynas“, in: *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 2006 metais*, Vilnius, 2007, p. 134–137.

- Vaitkevičius V., 2009 – Vyktas Vaitkevičius, „Baltų kultūros kontūrai“, in: *Lietuva 1009–2009*. Vilnius, 2009, p. 19–25.
- Vaitkevičius V., Žikulinas J., 2009 – Vyktas Vaitkevičius, Jevgenijus Žikulinas, „Archeologijos ir mitologijos objektų žvalgymai“, in: *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 2008 metais*, Vilnius, 2009, p. 501–509.
- Vaitkunsienė L., 1983 – Laima Vaitkunsienė, „Skandinaviški elementai žemaičių kultūroje X–XI a.“, in: *Lietuvos istorijos metraštis 1982 metais*, Vilnius, 1983, p. 5–17.
- Vaškevičiūtė I., Ilona Vaškevičiūtė, 1983 – *Pavirvytės-Gudų kapinyno, Akmenės raj., Viekšnių apyl. tyrinėjimai 1983 m.*, Vilnius, 1983.
- Vaškevičiūtė I., 1999 – Ilona Vaškevičiūtė, *Linkuvos (Vaižgantų) senkapio (AR 697) Pakruojo raj. tyrimų 1999 m. ataskaita*, Vilnius, 1999.
- Volkaitė-Kulikauskienė R., 1970 – Regina Volkaitė-Kulikauskienė, *Lietuviai IX–XII amžiais*, Vilnius, 1970.
- Volkaitė-Kulikauskienė R., 1981 – Regina Volkaitė-Kulikauskienė, „Ginklai“ in: *Lietuvių materialinė kultūra IX–XIII amžiuje*. Sudarytoja Regina Volkaitė-Kulikauskienė, Vilnius, 1981, t. II, p. 6–48.
- Volkaitė-Kulikauskienė R., 2001 – Regina Volkaitė-Kulikauskienė, *Lietuva valstybės priešaušriu*, Vilnius, 2001.
- Zabiela G., 2006 – Gintautas Zabiela, *Vedrių piliakalnio (Šilalės raj., Upynos seniūn.) 2006 m. archeologinių tyrinėjimų ataskaita*, Vilnius, 2006.
- Zabiela G., 2007 – Gintautas Zabiela, „Ikivalstybinis ir baltų genčių sąjungų laikotarpis“ in: *Lietuvos istorija. Geležies amžius*, sudarytojas Gintautas Zabiela, Vilnius, 2007, t. II, p. 413–462.
- Žulkus V., 2007 – Vladas Žulkus, *Palanga in the middle ages. Ancient settlements*, Vilnius, 2007.
- Žulkus V., Jarockis R., 2013 – Vladas Žulkus, Romas Jarockis, *Lietuvos archeologija, IV tomas. Vikingų laikai ir ikivalstybinis laikotarpis*, Klaipėda, 2013.